

*"ehl-i diller arasında aradım, kıldım taleb
her hüner makbul imiş, illâ edeb, illâ edeb!"*

EDEP YÂ HÛ

MÜNEVVER AYASLI

EDEP YÂ HÛ

Münevver Ayaşlı

TİMAŞ YAYINLARI | 3379
Deneme Dizisi | 39
Münevver Ayaşlı Kitaplığı | 2

EDİTÖR

Kadriye Kaymaz
Ümran Tüzün

KAPAK TASARIMI

Ravza Kızıltuğ

1. BASKI

Şubat 2014, İstanbul

2. BASKI

Ocak 2018, İstanbul

ISBN

ISBN 978-605-08-1418-7

TİMAŞ YAYINLARI

Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT

Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No:16086

YAYIN HAKLARI

© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

SUNUŞ

Edeþ Yâ Hû, Münevver Ayaşlı'nın ilk defa 1984'te cep boy olarak neşredilen, küçük hacmine geniş bir muhteva sığdırabilmiş kitabıdır. Eser, Osmanlı sarayındaki birçok âdet ve merasimler (Cuma selâmlığı, dinî bayramlar, cülûs törenleri, düğün ve sünnet merasimleri gibi), sarayda ve haremde yaşananlar (Sultan Abdülhamid'in tahta çıkışı, Sultan Mehmed Reşad'ın mizacı ve Sultan Abdülhamid'le münasebetleriyle ilgili aktarımlar, saray sofraları ve ikramları, sarayda üç aylar, Osmanlı'da kiler, Türk mutfağı ve Ramazan sofralarıyla ilgili unutulmaya yüz tutmuş teferruatlar gibi), nükteler ve devrin önemli isimlerine dair hikâyelerden oluşan metinlerin bir araya getirilmesinden meydana gelir. Edeþ Yâ Hû kitabımızın birinci bölümü, bu eserin gözden geçirilerek yeniden basılmasından oluşuyor.

İstanbulu nezaketini yazılarında bazen sivrilen nükteli diliyle birleştiren Münevver Ayaşlı'nın gazetecilik serüveni eşinin ölümünden sonra başlar. Gazetede ki köşesinde aktüel olaylardan tarihe, edebiyattan sanata, turizmden şehirciliğe, portre yazılarından dinî ve tasavvufî meselelere uzanan geniş bir yelpazede kalem oynatır. Daha önce yazarın "portre" yazılarından derlenen Haminne'nin Suret Aynası'nı okurla buluşturmuştuk. Şimdi ise yazarın Edeþ Yâ Hû kitabını tamamlayacak tarzda dinî ve tasavvufî yazılarından oluşan bir demeti, kitabımızın ikinci bölümünde,

aynı zamanda gazetede ki sütununun değişmez adı olan “Merak” başlığı altında bir araya getiriyoruz.

Yazıların bir kısmını yazarın kişisel arşivinden, bir kısmını da gazete arşivlerinden bularak, özellikle dizi yazıların devamlılığının sekteye uğramamasına çalıştık. Bunların hangi gazetede hangi tarihte neşredildiğini hemen yazı bitiminde parantez içinde belirttik. Gazete arşivi taraması esnasında özellikle aranmasına rağmen tarihleri bulunamayan az sayıda yazı, Ayaşlı'nın kendi arşivinden çıkarılanlardır.

Makalelerde yer alan, ayet meal ve numaraları, kitap ve kişi isimleri gibi bilgiler ilgili kaynaklara başvurularak kontrol edilmiş, gerekli yerlerde düzeltmeler yapılmıştır. Yazarın üslubuna ait özellikler korunmuştur. Varsa metne yapılan eklemeler veya açıklamalar, ya köşeli parantez içinde ya da dipnotlarla verilmiştir. Aksi belirtilmedikçe dipnotlar hazırlayana aittir.

Münevver Ayaşlı'nın 1967-1972 yılları arasında, Yeni İstanbul ve Babiâli'de Sabah gazetelerinde neşredilmiş bu yazıları; üç aylar, mübarek gün ve geceler, çeşitli din büyüklerinden bahisler, Eşrefoğlu Rumi'nin Müzekki'n-Nüfûs adlı eserinden, İmam Gazâlî'nin Kırk Esas ve Mükâşefetü'l-Kulûb'undan ve diğer bazı klasikleşmiş dinî-tasavvufî eserlerden alıntılar, Asr-ı Saadet'ten pek çok hikâyeler ve anekdotlar (Hicret hadisesi, Gazalar) gibi konular içeriyor.

“Hâce” sıfatını, sütununda adının önünde kullanan Münevver Ayaşlı'nın “Merak”ı, zamanının ötesinde yankı bulacak kudrette.

EDEP YÂ HÛ

“Ehl-i diller arasında aradım, kıldım taleb
Her hüner makbul imiş, illâ edeb, illâ edeb!”

Edebin başı

Vaktiyle “teşrifat” denilen resmî protokol, bizim medeniyetimizini yani İslâm-Türk kısacası Osmanlı medeniyetinin terbiyesini teşkil eden temel kaide “Edep yâ hû” idi.

Edep, “Edep yâ hû!” ihtarına muhatap olmamaktır.

Prof. Massignon, College de France’de ders esnasında, “Öyle Müslüman kızları bilirim ki, Lafza-i Celâl’i söyledikleri zaman hicablarından yüzleri kızarır, önlerine bakarlar ve ancak öyle Allah diyebilirler” derdi. Evet, benim de çocukluğumda, gençliğimde, Müslüman Türk kızları hep öyle idiler. Allah^(cc) lafzını söylerken hicab ederler, hayâ ederler, yüzleri kızarır, mahcup şekilde önlerine bakarlardı.

Şurasını da arz edeyim ki yalnız gençler, genç kızlar değil, saygıdan, huşûdan, hiç kimse günlük konuşmalarında bugünkü kadar sık Lafza-i Celâl’i ağzına almazdı. Yemin etmez, kahkaha ile gülmez, tebessüm ederdi.

Demek ki Müslüman Türk yani Osmanlı terbiyesinde edep, ilk önce Allah ile kul arasında başlıyordu. Resûlullah Efendimiz^(sav), diğer resuller, nebiler, veliler, Ashâb-ı Kiram ve Selef-i Salihîn, mertebe ve makamlarına göre, 1400 seneden beri aynı hürmeti, aynı sevgi ve merbutiyeti Osmanlı’dan görüyorlardı. Kur’an-ı

Kerim'e gösterilen saygı ise müstesna bir saygı idi: Abdestsiz tutulmaz, muhakkak yüksek bir yere konur veya asılırdı. Kur'an-ı Kerim tilavet edilirken tazimle tutulur, zinhar göbekten aşağı tutulmaz ve konmazdı.

Mahalle konağından saraya

Demek ki, Osmanlı çocuğu daha doğuşundan böyle bir edep ve terbiye atmosferi içinde dünyaya geliyor, büyüyor ve yetişiyordu.

Niçin terbiyesiz olsun ki? Evi, muhiti, camii, tekkesi, medresesi, mektebi ve memuriyet hayatı, esnafılık hayatında da bütün çevresi edepli, terbiyeli idi. Ve bu edep, terbiye ve nezaket çerçevesinden çıkmak, bir Osmanlı için hakikaten güç ve hatta imkânsızdı.

Evinde anasına, babasına, ağabeyine ve ablasına saygılı olan bir çocuk, camide, tekkede, medrese ve mektepte de büyüklerine karşı hürmetkâr ve saygılı olurdu. Osmanlı için en kolay ve tabii olan şey edepli, terbiyeli ve nazik olmaktı. Kaba olmak, nâdân ve terbiyesiz olmak hatıra bile gelmezdi.

Enderun ve sonra Bâb-ı Âli, belki, bütün dünyada gelip geçmiş medeniyetlerin içinde, edep, terbiye ve kibarlık ekollerinin başında gelir ve mevkii müstesnadır.

Değil padişah sarayında, sultan veya şehzade saraylarında, mahallesinde çeşmeden evine su taşıyan on üç yaşındaki ahretlik kız bile bir ceylan kadar ürkek, hassas, mahcup ve afif bir çocuktuktu; bütün davranışlarında bir saray cariyesi edası, inceliği ve zarafeti vardı.

Bu girizgâhtan sonra, daha başka ne söyleyeyim? Bence bütün söylemek istediklerimi söylemiş oldum. Evet, söylemiş oldum zannediyorum, benim neslim için söyledim. Halimler, Kerimler, Selimler için söyledim; Nazikedâ, Nermin, Selminler için söyledim. Eğer onların da sabırları varsa, onları da incitmeden, kırmadan sözüme devam edeyim.

Nezaket

Daha evvelce de söylediğim gibi, Müslüman Türk çocuğunun daha doğuşundan itibaren ince, nazik ve zarif bir dünyası vardı.

Analarına, babalarına, büyükbaba ve büyükanalarına, amca, dayı, teyze, halalarına ve bütün çevresindeki büyüklerine karşı saygılı olur; önlerinde sigara, kahve içmediği gibi, bütün hareketleri temkinli, ölçülü ve hürmetkâr olurdu. Yüksek sesle konuşmaz, kahkaha ile gülmez, bacak bacak üstüne atmaz, sözü daima büyüklerle bırakırlardı. Büyüklere, yalnız sokaktan geldiklerinde değil, odadan her çıkış ve girişlerinde ayağa kalkarlardı. Kendileri de yani gençler de odadan çıkarken geri geri çıkarlardı. Bu padişah sarayında, sultan ve şehzade saraylarında olduğu gibi, en kuytu ve mütevazı, fakat halis Müslüman Türk'ün evinde de böyle idi. Evlâtları anaya, babaya “sen” diye hitap etmezler, “siz” diye hitap ederlerdi. Hatta büyük ağabeye, ablaya da “siz” diye hitap ederlerdi.

Babam Rumeli beylerinden idi. Kendisi kardeşlerinin en büyüğü olduğu için haliyle kardeşleri kendisine “ağabey” derlerdi. Babam ise kendinden küçük kardeşlerine katiyen isimleriyle çağırılmaz “sen” demez, “siz” dediği gibi amcalarımın isimlerine muhakkak, bir “bey” eklerdi: Mazlum Bey, Haydar Bey, Şevket Bey gibi. Karı-koca arasında da “sen” denmez, “siz” denirdi ve zinhar birbirlerini isimleri ile çağırılmazlar, “hatun, hanım” veya “kadınım” derlerdi. Hanımlar da zevçlerine “efendi”, “bey” veya “molla bey” derlerdi. Hanımının gıyabında hanımdan bahsederken beyler de “ayâlim”, “halilem” veya “refikam” derlerdi. İkinci Meşrutiyetten sonra “familyam” denmeye başlandı ise de bu pek adi bir tabir idi ve çok sürmedi!

Daha yüksek konaklarda ise hanımlar zevçlerine “paşa efendi”, “beyefendi”, “molla bey” derler, karşılık olarak, kendilerine beyleri veya paşaları “hanımefendi” derlerdi.

Sultan saraylarında ise, sultanlara zevçleri “sultan efendi” veya “sultancıgım” derler, zinhar, sultanları isimleri ile çağırılmazlardı.

Saray edebi

Padişah sarayında ise kadın efendiler, hasekiler, gözdeler, evlatları dahil olmak üzere bütün saray halkı padişaha “efendimiz” derlerdi. Sadece Valide Sultan, padişah oğluna “aslanım” veya “aslançığım” diyebilirmiş.

Hatta sultanlar da aralarında “Ayşe Sultan Hemşire” veya “Şadiye Sultan Hemşire” gibi evvela titrlerini söylerler ve ondan sonra kardeş veya kuzin olduklarını belirtirlerdi. Zinhar “Ayşe Teyze”, “Rukiye Teyze” veya “Sabiha Hala”, “Ulviye Hala” denmezdi. Yeğenler ise sultanlara sadece “Sultan Efendi” diye hitap edebilirlerdi. Otuz senelik bir menfadan sonra memlekete avdetlerinde, bu hanedan kaidesinin değiştiğini esefle gördüm ve gayet laubali bir tarzda sultanlara “... Teyze” veya “... Hala” dediklerini hayretle ve büyük bir üzüntü ile müşahede ettim.

Hız. Fatih’in zamanında çıkan bir kanunname ile padişahların yalnız başlarına yemek yemeleri kanunlaşmıştı. Binaenaleyh padişahlar yalnız yemek yerler. Kadın efendilerini, hasekilerini, hanımlarını, hatta evlatlarını dahi sofralarına almazlardı.

Bu sofraya, esasında sofraya değil, muazzam, mükellef ve birbiri arkasında gelen gümüş tepsilerdi. Sakın, sini tarzında bu tepsilerin yere veya alçak bir sehpa üzerine konulduğu zannedilmesin. Bu tepsiler normal yükseklikte masalar üzerine konur ve padişahın önüne getirilirdi.

Makamı Cennet olsun, aziz şehzadem Âbid Efendi, Cennetmekân Sultan Abdülhamid Han’ın en genç şehzadesi, bir gün bana “Biliyor musunuz, babama ‘baba’ diyen tek evladı bendim. Yanında, hatta kucağında oturan, sofrasında beraber yemek yiyen tek evladı yine bendim” demişti. “Peki, diğer şehzadeler ne yaparlardı?” dediğimde, “Huzurda, yani babamın huzurunda, el pençe divan ve ayakta dururlar, katiyen oturmazlardı. Zaten huzurda pek çok da kalmazlar, ancak 10-15 dakika kalabilirlerdi ve babama hiçbir ‘baba’ demez, ‘efendimiz’ derlerdi” demişti.

Kendilerine, “Zat-ı Şahane Selanik’te menfada ve Beylerbeyi Sarayı’nda bir nevi mahpus iken de böyle mi olurdu?” demiştim. “Evet, böyle olurdu” demişti.

Hatta bir gün Âbid Efendi’ye, “Şehzadem, sizde hiç saray hal ve tavrı yok” demiştim. Şehzade kakhaha ile gülmüş ve “Elbette yok. Ben sarayda büyümedim; beni komitacılar yetiştirdiler” demişti. Hakikaten, Âbid Efendi’yi yetiştirenler pederi mâhlû Hakan’ın muhafızları subaylar yani Sultan Abdülhamid Han’ın zindancıları idiler. Efendi ile en çok meşgul olan, *Hâkimiyet-i Milliye* gazetesinin sahibi ve başmuharriri Siirt Mebusu Mahmud Bey idi.

Nezaket ve şefkati müsellemler olan Sultan Abdülhamid Han, kerimelerine hiçbir zaman “sen” demediği gibi, isimleri ile de çağırılmazmış. Kerimelerine “sultan” veya “kızım” diye hitap eder ve yaşları küçük dahi olsa hepsine “siz” diye hitap edermiş.

Yalnız kerimleri sultanlara değil, hizmetinde bulunan cariyelere de “siz” diye hitap ederlermiş. Padişahlar rica etmedikleri için hizmetindeki kızlardan bir şey istedikleri zaman, koca padişah “Yapar mısınız?”, “Verir misiniz?” “Getirir misiniz?” dermiş. Böyle arzularını emretmeden sual tarzında ifade ederlermiş.

Hatta kerimleri, çok nazik ve zarif Refia Sultan Efendi’nin maiyetinde bulunan Kadriye Hanım, sonradan bir Mısırlı prensesin hizmetine girmişti. Zavallı Kadriye Hanım, bana, yana yakıla içini dökerdi:

“Münevver Hanımcığım, böyle kaba muamelelere alışkın değilim ben. O canım, o nâzik Refia Sultan’ın sarayında yetiştim, büyüdüm. Sultan o kadar nazikti ki bir işi için hiçbir zaman, ‘şunu yap, bunu yap’ demezdi. Saat dört buçuk, beşte canı çay isterdi; o zaman da, biz hepimiz kapı yoldaşları bahçede olurduk. Bana pencereden bahçeye seslenirdi Sultan, ‘Kadriciğim, Kadriciğim, bana bir çay yapar mısınız?’ derdi.

Sonra Münevver Hanımcığım, buraya geldim. Haftalarca, belki aylarca prensesin yüzünü görmedim. Bodrum katında kapı

yoldaşlarımla oturuyordum. Fakat bu hal benim çok gücüme gidiyordu. Kendi kendime oturur, ağlardım. Bir gün üst kattan prensesin kendi dairesinden, kendi balkonundan Hanımefendi seslendi: ‘Kızlar, hepsi ellerine bir tas alsınlar, limonluğa gitsinler, sabunlu bezle limonları, limon ağaçlarını ve yapraklarını silsinler.’ Ben bu sestem, bu hitaptan ürktüm, içime kadar ürperdim. Biz beş on kız ellerimizde taslar, içinde sabunlu su, limonluğa gittik. Bütün limonları, limon ağaçlarını, limon yapraklarını, her birini ayrı ayrı sildik, duruladık ve kuruladık.”

Sonraları zavallı Kadriye Hanım, Mısırlı hanımefendiden intikamını alıyordu. Zira Mısırlı hanımefendi küçük oğluna, çok güzel bir Mısırlı prenses gelin almıştı. Fakat bu kral kızının İstanbul terbiyesi yoktu. Bundan şikâyet eden Mısırlı hanımefendinin karşısına geçer, nisbet verir:

“Efendim, siz İstanbul terbiyesi istiyorsunuz, Türk sultanlarının terbiyesini arıyorsunuz. Bunlarda bu terbiye yok, bunlarda terbiye yok, terbiye yok” der dururdu zavallı Kadriye Hanım.

Zira kader-i ilahi, tertib-i ilahi bu. İslâm edebi, İslâm terbiyesi, İslâm nezaketi, Osmanlı Türk’üne verilmişti. Bu terbiye, nezaket ve zarafet de imbiğten süzüle süzüle, damlaya damlaya, gül suyu gibi İstanbul’a süzülmişti.

Biz şimdiye kadar kendi fikir ve düşüncelerimizi ortaya koyduk. Bunları delilleri, vesikaları ile ortaya koymamız istenecek. Fakat nasıl? Bu terbiye, nezaket ve edep o kadar mücerret ki, o kadar havâ-i nesimîye karışmış ki, nefes alır gibi bir şey. Nefes almayı nasıl izah edebilirsiniz?

Mamafih yukarıda padişahımız Cennetmekân Sultan Abdülhamid Han’ın nezaket ve zarafetinden bahsetmiş, evlatlarına bile katiyen “sen” demediklerini, “siz” dediklerini, kerimelerine “sultan” veya “kızım” dediklerini, hatta hizmetinde bulunan cariyelere dahi “kızım” diye hitap ettiklerini söylemiştik.

Bu yalnız padişah sarayında değil, sultan ve şehzade saraylarında da böyle olduğu gibi, büyük konaklarda ve kibar Türk evlerinde bile böyle imiş.

Batının kıskançlıktan uydurduğu, elinde yatağanlı ve kırbaçlı Türk erkekleri, efsanedir. Türk ancak gaza meydanlarında cengâver, korkusuz bir kahramandır. Zaten içinde Allah korkusu olan Müslüman Türk, başka bir şeyden ve başka bir kimseden korkmazdı.

Mukaddes emanetlere hürmet

Biz yine saraya avdet edelim. Ramazan'ın on beşinde, Hanedan-ı Âl-i Osman, başta Zat-ı Şahaneleri olmak üzere bütün sultanlar ve şehzadeler Topkapı Sarayı'nda Emanet-i Mukaddese'yi ziyaret ederler, Emanet-i Mukaddese'nin hâk-i pâyine yüz sürerlermiş.

Zaten en ufak bir toz bulunmayan Emanet-i Mukaddese, yine Ramazan ayında tekrar süpürülür, çıkan toz veya çöp olursa şayet, gümüş bir faraş ile alınan bu çöpler atılmaz, hâlen mevcut olan ve Emanet-i Mukaddese'ye girerken, bahçede bulunan gümüş bir kutuya konur ve saklanırmış.

Bundan sonra Emanet-i Mukaddese gül suyuna batırılmış tülbentle silinirmiş. Eğer yanılmıyorsam, halife-padişah bu temizliği yapar, bizzat kendisi gülsuyu ile Emanet-i Mukaddese dairesini silerlermiş. Bundan sonra teşrifat başlarmış. Teşrifatta yüksek sesle tekbir ve salâvat getiren güzel sesli hafızlara, hâzirûn da katılırmış. Teşrifat, ekberiyet (*seigneurat*), yani yaş sırası ile Emanet-i Mukaddese'yi ziyaret ve arz-ı hürmet ederlermiş. Zat-ı Şahane de sultanlara, gül kokulu tülbentten başörtüsü yani birer namaz örtüsü ihsan ederler ve aynı edep ve haşyet içinde teşrifat sona erermiş.

Şurasını da bir defa daha hatırlatmak isterim ki, Cennetmekân Yavuz Sultan Selim Han hilâfeti aldıktan (1517) ve Emanet-i Mukaddese İstanbul'a geldikten sonra, bir gün değil, bir saat değil,

bir an olsun Emanet-i Mukaddese'de Kur'an-ı Kerim okunmadan geçmemiştir. Güzel sesli hafızlar, geceli gündüzlü 24 saat hiç durmadan Kur'an-ı Kerim okurlarmış.

Bu güzel ve bahtiyar âlem, 1517 senesinden, hilâfetin ilga edildiği 1924 senesine kadar devam etmiştir.

Teşrifat hususunda pek titiz olan Cennetmekân Sultan Abdülhamid Han, bir defasında Emanet-i Mukaddese ziyaret edilirken, yaşça daha küçük olan Refia Sultan Efendi'yi, yaşça daha büyük olan Nemika Sultan Efendi'nin önünde görürler. Ziyaret esnasında sesini çıkartmayan Zat-ı Şahane, ziyaret bittikten ve kendileri istirahate çekildikten sonra, teşrifattan mesul olan haznedar ustayı huzurlarına çağırırlar ve bu yanlışlığın sebebini sorarlar. Haznedar usta da, "Efendimiz, Refia Sultan Efendi, Şevketlü Padişahımız Efendimizin kerimleri bir sultan-ı âliyyetişandır. Nemika Sultan Efendi ise padişah kızı değil, bir padişah torunu, bir şehzade kerimleri, sultandır" cevabını verir.

Ve bu izahatından haznedar usta, Zat-ı Şahanelerinin memnun kalacaklarını tahmin eder. Lâkin tam tersine olur. Zat-ı Şahane'nin kaşları çatılır, fakat yine sesini yükseltmeden, böyle bir hatanın bir daha tekrarlanmamasını ve teşrifatta ekberiyete yani yaşa itibar edilmesini kati surette tembih ederler.

Kaybolan papağan

Sultan Abdülhamid Han'ın dikkati ve hafızası kuvvetli imiş. Kerimleri Ayşe Sultan Efendi'nin çok ve çok güzel konuşan bir beyaz papağanları varmış. Bu papağanı sultan beraberinde Selanik'e bile götürmüş, fakat bir gün papağan çalınmış. Ayşe Sultan o kadar keder etmişler ki teselli kabul etmez bir keder... Papağanı subaylar, polisler, hademeler, herkes arıyor; kuş yok, yok, yok.

Kaç zaman sonra hakan-ı mahlû, mahpus bulunduğu Beylerbeyi Sarayı'nın penceresinden dışarıya bir de bakmışlar, sevgili kerimelerinin sevgili papağanı, bahçede bir subay çocuğunun omuzunda. Derhal kuşu tanımışlar ve haber göndermişler: “Bu beyaz papağan, kızım Ayşe Sultan'ın papağanıdır, derhal sahibine iade etsinler.”

Nâçâr, papağanı Ayşe Sultan'a iade ederler. Papağanına kavuşan Sultan'ın sevincini görmeli. Kendileri, Sultan Efendi söylemişlerdi: “O sıkıntılı anında, mahpus bir zamanında bile, yine papağanımı bulan ve beni sevindiren, Efendimiz olmuştur.”

Ayşe Sultan Efendi çok güzel piyano çalardı, hatta besteleri bile vardır. “Fatih Sultan Mehmed” diye bir marş da bestelemişlerdi. Sultan'ın bu papağandan başka, çok nadir konuşan bir kuşları da varmış zannedersem, “Merle”. Sultan'ın çaldığı bir şarkıyı bu kuş pek severmiş. Ve bu şarkıyı ne zaman Sultan çalsalar, kuş hemen piyanonun üstüne çıkar, bir aşağı bir yukarı dolaşır ve bu şarkıyı söylermiş.

Ne yazık ki şarkının bestesini de, güftesini de unuttum. Yalnız şarkının “külhan” ile alâkalı bir şarkı olduğunu çok iyi biliyorum. Hatta seneler sonra, Türk mûsikisini çok iyi bilen Sabih Bey'le Refik Hâlid Beyler bu şarkıdan bahsettiğimde, her ikisi de şarkıyı bildiler ve “Bu şarkı Sultan Aziz zamanından kalma bir şarkıdır” dediler.

Bayram merasimleri

Şimdi gelelim bayrama.

Bayramlar bambaşka bir ihtişamlı, Dolmabahçe Sarayı'nın muhteşem muâyede (bayramlaşma) salonunda teş'îd edilirdi. Bu muâyedeyi yukarıdan, kafesli bir galeriden sultan efendiler seyrettikleri gibi, vükelâ, vüzerâ, velhasıl protokole dâhil hanımlar, hanımefendiler de seyredelermiş. Ön sıra sultan efendilere

tahsis edildiği halde o çok nazik sultan efendiler, arka sırada kalan vükelâ, vüzerâ hanımlarına muâyedeyi daha iyi görmeleri için kendi yerlerini verirlermiş. Muâyede esnasında eğer yaz mevsimi ise dondurma ikram edilir, diğer zamanlarda da mevsimine göre ikramlar olurmuş.

Muâyede pek şahane geçermiş.

Tahtına oturan padişahın önüne gelene kadar birkaç defa yerden temenna edildikten sonra da, etek yerine tahttan sarkan koyu kırmızı kadife ve işlemeli çok şahane saçak öpülürmüş. Saçağı da büyük ekseriyetle Plevne kahramanı ve padişahın büyük kerimleri Zekiye Sultan ve Nâime Sultan Efendilerin kayınpederleri olan Gazi Osman Paşa tutarlarmış. Tahtın arkasında ise şehzadeler, damatlar ve Hanedan-ı Âl-i Osman'a mensup kimseler ve müşirler el pençe divan dururlarmış. Bunlar Müşir Edhem Paşa, Müşir Ahmet Muhtar Paşa gibi din ve devlete hizmetleri geçmiş, hiçbir hususta lekelenmemiş, milletin de sevdiği, saydığı afif kimselermiş.

Başta şeyhülislâm, beyaz cübbesi, muhteşem sarığı ile gelirmiş. Zannedersem, padişah şeyhülislâma ayağa kalkar veya ayakta karşılanmış. Ve sonra ruhanî reisler, Rum, Ermeni, Ermeni Katolik patrikleri ve hahambaşı, padişah-halifeye tebrik ve bağlılıklarını arza gelirlermiş.

Fehamtlû veya Zat-ı Fâhimâneleri, yani *Altesse* denilen Sadriâzam, vükelâ, vüzerâ, süferâ (elçiler) şürefâ (şerifler) ve nakibü'l-eşraf, ordu ümerâsı, velhasıl teşrifata dâhil bütün ekabir bayram tebrikâtına ve arz-ı tazimata gelirlermiş. Bu protokol sırasında yanılmış ve takdim-tehirler yapmış olabilirim.

Muâyede resmi bittikten sonra Zat-ı Şahane hareme geçer, hareme geçtiklerini haznedar usta haber verirmiş. Uzun etekli muhteşem elbisesi -ki kışın bu elbise kırmızı kadifeden olurmuş- başında elmaslı hotoz iğneleri, süslü hotozu, boynunda çaprazlama takılmış nişanı ve kordonu, belinde elmaslı kemeri, yine elmaslarla süslü asâsı varmış. Elmaslı asâ teşrifatçı bir kalfa

olduğunun nişanesi, sembolü imiş. Hareme Zat-ı Şahanelerinin sultanları, hanedan mensuplarını ve protokole dâhil hanımefendileri kabul edeceklerini gayet vakur bir eda ile haber verir, yine aynı eda ve vakar ile yavaş adımlarla ilerler ve yol gösterirmiş. Sultan efendilerden sonra vükelâ, vüzerâ hanımefendileri kabul edilirmiş. Zat-ı Şahane onlara iltifat ederler, çok kere de bir nişan (şefkat nişanı), ya bir elmas, ekseriyetle zamanın modası olan bir elmaslı dal iğne veya kırmızı atlas bir kese içinde 50, 100, bazen daha çok miktarda altın lira ihsan ederlermiş.

Hanımlar ve çocuklar heyecan ve coşkunluktan, padişahın ayaklarına kapanmak isterlermiş. Padişah, “Esağfirullah, esağfirullah” der, hanımefendiyi veya çocuğu bizzat kendileri kaldırırlarmış.

Kurban Bayramı merasimleri

Kurban Bayramının teşrifatı aynı olmakla beraber, bu büyük bayramın, Ramazan Bayramından başka bir çeşni ve işvesi varmış. Sürü ile saraya kurban gelirmiş. Sultanlardan başlayarak, kalfalar ve cariyeler de velhasıl bütün saray halkı kurban kesermiş. Kurbanları, pencereden kafes arkasından seyredeler ve bir neşedir gidermiş.

“Bu benim olsun, bu benim olsun” diye kurbanları seçerlermiş. Seçtikleri kurbanlara kına ile işaret konurmuş. Yalnız işaret değil; kara gözlü, büyük boynuzlu kurbanlar hem kına ile, hem de boynuzları gelin teli ile süslenir ve teller boynuzlara sarıldıktan başka iki yandan gelin telleri kurbanların boynuzlarından sarkarmış. Hatta küçük yaştaki sultanlar, kurbanlarını o kadar severlermiş ki, sarayın içine bile alırlarmış. Sürmeli gözlü, kınalı boynuzları allı pullu ve kırmızı kurdele ile de süslenmiş kurbanlar, naz içinde şeker, kuru üzüm yiye yiye, kurban edilecekleri bayram sabahına kadar büyük bir teslimiyet ile beklermiş.

Kestirecek olanlar, iyi ve çabuk kesen birine vekâlet verirler. Kurbanlar kesilecekleri zaman gözleri temiz bir tülbentle götürülür, üç ayakları da bağlanır, tütsü, öd ağacı yakılır ve güzel sesli hafızlar tekbir getirirler. Tekbire bütün saray halkı iştirak eder ve sarayın tekbir sesleri göklere yükselirmiş.

Kurbanları kesenin bıçağı çok keskin ve elinin de atik olması başta gelen şartlardan biri imiş. Kesilen kurbanlar civardaki fakir halka bol bol dağıtılır, fakat kesilen kurban etinden hiç olmazsa bir lokma yemek âdet ve sevap addedilirmiş. Böylece emr-i ilahi yerine getirilir, bayram namazı eda edildikten sonra teşrifat başlanmış.

Kurban Bayramı teşrifatının, Ramazan Bayramı teşrifatından pek farklı olduğunu zannetmiyorum.

Dört kandilde ise, Osmanlı padişahlığından ziyade Müslüman halifeliği galip gelir. Dört mübarek kandilde (Velâdet, Regaib, Mirac, Berat kandilleri ile mukaddes Kadir gecesi) kâinat cûş u hurûşa gelir, rahmet kapıları açılır ve insanlar âlem-i melekûta yükselirler. Cümle müminler hem cemaatle beraber, hem kendi kendilerine tek başına Allah'ına^(cc) yaklaşmaya, bir kurbiyet ve bir rabîta tesis etmeye bütün benlikleri ile çalışırlar.

Kadir geceleri Ayasofya Câmii'nde izzet-i İslâm, bütün celâli ve cemâli ile zuhura gelir, bilhassa top kandil altında o gece namaz kılmak bir mazhariyet addedilir. Bu fakir ve biçare kula bu mazhariyet elhamdülillah nasip olmuştu. Yukarı galeriden ise süferâ ve sefaret mensupları, hayran ve hasûd nazarlar ile bu şaşaalı, debdebeli, muhteşem manzarayı seyrederdilerdi.

Cuma selâmlığı: “Mağrur olma Padişahım!”

Cuma selâmlığı da başka bir ihtişam arz ederdi. Sultan Abdülhamid Han-ı Sâni, Yıldız'da Hamidiye Camii'nde Cuma namazlarını eda etmeyi âdet etmişlerdi. Yine teşrifata dâhil vükelâ, vüzerâ, müşirler, ordu ümerâsı ve ordu, Cuma namazına iştirak

ederlerdi. Bu muhteşem merasimi sultan efendiler kendilerine tahsis edilmiş yerde arabaları içinde seyredeler, yine süferâ ve sefaret erkânı, keza kendilerine tahsis edilen yerden bu İslâm saltanatını seyredelerdi.

Zat-ı Şahane camiye girer ve çıkarlarken, ahali can ü gönülden “Padişahım, çok yaşa” âvâzeleri ile bütün ortalığı çınlatırlardı. Bu alkış ve yaşa âvâzeleriyle padişah-halifenin içine bir gurur girmemesi için biraz uzakça bir yerde, çimenler üzerinde el ele tutunmuş mollalar yani talebe-i ulûm, beş on tanesi bir arada halka halinde hem dönerler, hem de “Padişahım, mağrur olma, senden büyük Allah var” derlerdi.

İşte böyle muhteşem ve mesut bir anda Ermenilerin meşum bomba hadisesi de, padişah Hamidiye Camii’nden çıkarken vukû bulmuştu. Cenab-ı Hak veli mertebesinde olan padişah-halifeyi esirgemiş, sağ salim milletin sevinci ve duaları arasında yine kendilerinin kullandıkları tek atlı açık arabasıyla saraya avdet etmiştir.

Bu meşum hadiseyi alkışlayan tek bir sefil kimse çıktı: şair denilen Tefik Fikret. Hiç utanmadan, Türk Hakanının Allah’ın^(cc) bir lütfu ile bu kazadan kurtulmasına esef ediyor ve “Bir lâhza-i teahhur” diye bir de şiir yazıyordu.

Bir defasında İstanbul’da misafir bulunan Alman Kaiseri II. Wilhelm, Türk milletinin padişahına karşı olan sevgisini ve merbutiyetini görünce çok şaşırılmış ve “Böyle bir milletle neler yapılmaz ki!” demiştir.

Bu Cuma selâmlığı merasiminin ihtişamını ve azametini bir fıkra ile anlatmak isterim. Sultan Abdülhamid Han hal’ edilmiş ve Hakk’a yürümüş. Sultan Reşad Han keza Hakk’a yürümüş. Devlet 1914-1918 harbini ve bütün imparatorluğunu kaybetmiş. Memleket düşman işgali altında, esir padişah Sultan VI. Mehmed Vahdeddin taht-ı saltanatta. Dayım ve sonra Damat olan (Ayşe Sultan merhumenin zevci) Hassa Müşiri Rauf Paşa’nın oğlu Miralay Mehmed Ali Rauf Bey de padişahın yaveri... Mi-

ralay Mehmed Ali Bey, bütün askerlik tahsilini Fransa'da St. Cyre Askerî Mektebi'nde yapar ve oradan çok iyi arkadaş olduğu asil bir Fransız genci ile dost olur. Kader, seneler sonra mağlup ve esir padişahın yaveri Mehmed Ali, Rauf Bey, eski mektep ve askerlik arkadaşı asil Fransız zabiti ile İstanbul'da karşılaşır. Fransa galip ve İstanbul Fransızların işgali altında.

Bunlar karşılaşınca, iki üniformadan biri mağlup, diğeri galip. Gayri ihtiyarî kucaklaşırlar. Mehmed Ali Bey çekingen ve mesafeli, asil Fransız ise adeta vaziyetinden utanır ve mahcup, eskisinden çok daha mütevazı ve muhabbetli...

Bir gün arkadaşı ve padişahın yaveri olan Mehmed Ali Bey'e rica eder, "Ne olur, beni de bir gün Cuma selâmlığına götür" der.

Mehmed Ali Bey de arkadaşının bu arzusunu kabul eder ve Cuma selâmlığına götürür. Bütün bu merasim mağlup bir devletin esir padişahının Cuma selâmlığı...

Bu Cuma selâmlığını gördükten sonra galip ve İstanbul'u işgalleri altında tutan bir devletin ordusunun mensubu, eski arkadaşı Mehmed Ali Bey'e der ki: "Aman, bu ne güzellik, bu ne ihtişam, bu ne kuvvet? Biz Fransızlar bu güzelliği, bu ihtişamı ve bu kuvveti çoktan kaybettik. Siz dikkat ediniz, kaybetmemeye bakınız." Bunu ne zaman söylüyor? Mağlup ve perişan, işgal altında bir memleketin esir padişahının, eski günlere nazaran sönük, çok sönük Cuma selâmlığı için. Fransız zabiti bu merasim için "ihtişam ve kuvvet" diyor.

İkinci Meşrutiyet'ten sonra, fakat daha İtalya Harbi, Balkan Harbi felaketleri olmamış. Düvel-i Muazzama yani İngilizler, Fransızlar, İtalyanlar ve Ruslar, Türk jandarmasının tensikatı için mütehasıs heyetler gönderirler. Fransızların General Beaumont ve madamı, Kaymakam Foulon, Sarrot ve Korsikalı Campocasset ve madamı, İtalyanlardan Dobulan ve Konte Kaprini, Ruslardan General Sostak, babam Miralay Tayyar Bey de Türk devleti namına bu teşkilâtın içinde.

Memleket İttihat ve Terakki'nin elinde; İtalya Harbi, Balkan Harbi, nihayet Osmanlı Devleti'ne bir hatime veren 1914-1918 Harbi...

Bu Birinci Dünya Harbi, Osmanlı Devleti'nin sonu oluyor. Mütareke'nin karanlık günleri; İstanbul işgal altında. Bütün millet keder ve yeis içinde. Fransız işgal kuvvetleri içinde, babamın iyi arkadaşı, dostu, generalliğe yükselmiş olan Foulon da bulunuyor-muş. Biz bilmiyoruz, bilsek de ne olacak? Babam, değil arkadaşı, dostu, öz kardeşi olsa, işgal kuvvetlerinde bulunan birini ziyarete gitmez. Fakat General Foulon ne yapıyor, ediyor, babamın adresini öğreniyor. O zamanlar oturduğumuz Çengelköy Tepesi'ndeki evimize bizi ziyarete geliyor.

Dikkat ediyoruz, Foulon eskisine nazaran daha muhabbetli, daha mütevazı ve adeta galip olmaktan ve memleketimizi işgal etmiş olmaktan mahcup, bize karşı utanç duyan bir hâli vardı.

Cülûs şenlikleri: Donanmalar

Bayramları, kandilleri, Ramazanı, Cuma selâmlığını bitirdikten sonra, şimdi donanmalara gelelim. Donanma, lâdinî yani dinle alâkası olmayan bir şenlik. Ya velâdet yani padişahın doğum günü veya cülûs şenlikleri... Cülûs padişahın câlis-i taht-ı saltanat olduğu yani tahta çıktığı günün adıdır. Bu günler bütün memlekette, bilhassa İstanbul'da çok parlak bir surette tes'îd edilirdi.

Şurasını da ehemmiyetle arz edeyim ki, lâdinî günlere katıyen "bayram" denmezdi; bu günlere "donanma" denirdi.

Bayram, iki dinî bayrama (biri Ramazan, diğeri Kurban Bayramı) denirdi. Diğer büyük dinî günlere "kandil" dendiği gibi, Ramazanın 27. mukaddes gecesine de Kadir gecesi denir ve o gece sabaha kadar ibadet ile geçirilirdi. Demek ki senede yedi dinî günümüz vardı: İki büyük bayram, dört kandil ve bir de mukaddes Kadir gecemiz...

Bunlardan başka, lâdinî günlere donanma denirdi. Sevinç içinde bütün İstanbul baştan başa bayraklarla donanı, geceleri en büyük saraydan en küçük eve kadar fenerlerle süslenir; mum ışığı şehre tatlı ve lâhutî bir hâlet verirdi. Geceleri fener alayları tertip edilir, bütün millet sevinç içinde bu şenliklere katıldığı gibi, ordu da katılırdı. Bayramlarda, kandillerde ve otuz gün Ramazan ayında minarelerde yanan kandiller ve minareler arasında kurulan mahyalar, bilmem, cülûs veya padişahın doğum gününde yanar mı idi? Zannetmiyorum, hatırlamıyorum, fakat edeben lâdinî günlerde, bu şenliklerde cami, mescid, tekkeler donatılmazlardı. Onlar ancak dinî bayramlarda, kandillerde uyandırılır ve şenlendirilirdi.

Efendim, memleketimizde Sultan Abdülhamid Han'ın cülûsu hâlâ şuuraltı dahi tes'id edilmektedir. Ağustos ayında sünnet edilen bütün Türk çocukları, bilmeyerek Sultan Abdülhamid Han'ın cülûsunu tes'id ediyorlar. Sultan Abdülhamid Han, cülûsunda kendi ceb-i hümayunundan bütün fakir, hatta orta halli çocukları sünnet ettirmiş.

Hâlâ bu an'ane devam ediyor. Zira başka Müslüman memleketlerinde sünnet için bir ay olmadığı gibi, Ağustos ayının sonları diye de bir kaide yoktur.

Sultan Abdülhamid Han'ın cesareti

Efendim, Sultan Abdülhamid Han'ın nezaket ve zarafetinden, cömertliğinden, cesaret ve kahramanlığından hep bahsettik. Mesela, Ermenilerin meşum bomba hadisesinden sonra, hiçbir şey olmamışçasına kemâl-i vakarla ve kılını dahi kıpırdatmadan yine geldiği gibi, kendi kullandığı tek atlı arabasına binmişler ve yine arabayı kendileri sürmüşlerdir.

Cennetmekânın diğer bir cesaret numunesini de anlatmadan geçemeyeceğim. Ramazan gecesini, Dolmabahçe Sarayı'nın o muhteşem muâyede salonunda teravih namazı kılınırken, İstanbul'un o müthiş zelzelesi vukû bulmuş. Bütün beyler, paşalar, vüzerâ